
TÜRKÇE TERİM KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON THE TURKISH TERM CONCEPT

Ali ÇİÇEK*

ÖZET

Türkçede terim konusunun incelendiği bu yazıda terimin tanımı, yapısı, tarihî süreç içinde incelenmesi esas alınıp, dilde çok kullanılan terimlerden seçilen 21 Türkçe terimin İngilizce ve Fransızca karşılıklarıyla değerlendirilmesi yapılarak dilimizde bir terim karşılığı için kullanılan farklı kelimelerin ortaya koyduğu terim karmaşasının giderilmesi noktasında nelerin yapılabileceği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: dil bilgisi sözlüğü, dil bilgisi terimi, karşılaştırma, terim, Türkçe

ABSTRACT

In this study which the Turkish term subject was investigated, it was made the definition, structure, the investigation in the historical period of the term, and the appreciation together with the English and French translations of the 21 Turkish terms which were chosen from the terms being used in the language very much; and it was declared the necessity what must be done to avert the term complex realised from the different words which were used for a term equivalent in Turkish.

Key-words: Grammar dictionary, grammar context, comparison, term, Turkish

1. GİRİŞ

Bu çalışmada genelde terim, özelde dil bilgisi terimi üzerinde durularak terimin tanımı, Türkçede terimin kısa tarihçesi, dildeki önemi, bazı Türkçe dil bilgisi terimlerinin, İngilizce ve Fransızcadaki karşılıklarının bir arada değerlendirmesi yapılacaktır. Ayrıca Türkçede bir kavram için değişik terim isimlerinin kullanıldığı belirtilmek suretiyle, bunun dilde ortaya koyduğu karışıklıklar göz önünde bulundurularak bu hususta beliren sorunlar ve terim yapmada izlenen yollar hakkında bilgi verilecek ve bu değerlendirmeler için değişik kaynaklara başvurulmak kaydıyla bazı tespitler yapılacaktır.

---

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü.
E-posta: acicek24@hotmail.com

Çeşitli bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleri olarak tanımlanan ve bir bilim dalının temeli sayılan (Korkmaz, 1992, s. VII) terim sözünün, bazı batı dillerine *term- terme* biçiminde geçen Latince “sınır, son” anlamındaki *terminus* kelimesine benzetilerek *derlemek* fiilinin eski şekli olan *termek* fiilinden –im eki getirilerek türetildiği (Zülfikar, 1991, s. 20) görüşüne ilave olarak bu kelimenin, TDK sözlüğünde kökeni belirtilmediğinden Türkçe asıllı olarak kabul edilmesine karşın, bazı sözlüklerde (Doğan M, 1995,) bunun, Fransızca *terme* kelimesinden alındığı, Fransızca Larousse ve Bordas sözlükleri de *terme* (Fr.) kelimesinin Fransızcaya Latince *terminus* kelimesinden geçtiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu kelimenin Türkiye Türkçesinin dışındaki bazı Türk lehçelerinde (Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Tatar, Türkmen ve Uygur Türkçeleri) Rusçadaki biçimiyle *termin* olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991). Bu tespitlere bakıldığında kelimenin kökeni noktasında farklı değerlendirmelerin olduğu anlaşılmaktadır.

Bir bilim dalının temeli olarak kabul edilen, mecaz anlamı, yan anlamı, deyim anlamı bulunmayan genelde gerçek anlamıyla kullanılan ve kullanım sahası diğer genel kelimelere göre daha dar olan terim kelimesi, TDK sözlüğünde “ Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konuyla ilgili özel veya belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” şeklinde tanımlanırken, Larousse’da bilim sözü, deyim, kelime (Petit Larousse, 1962) biçiminde, ıstılah karşılığı olarak da; ilim sözü, tabir, terim (Devellioğlu, 1970) vb. karşılıklarıyla tanımlanmaktadır. Ayrıca, terimler ilk ortaya kondukları anda dar bir anlama sahipken zamanla günlük hayatta sıradan bir kelime olarak da kullanılabilirler. Bu durumda kelime bir alanla ilgiliyse terim, genel dilde ise, herhangi bir kavramın karşılığı olarak kelime görevi yapar. Bunun yanında, kültürel değişiklikler, zaman aşımı, dilde birtakım değişme ve gelişmeler vb. sebepler dolayısıyla dilin diğer kelimelerinde olduğu gibi, terimlerde de bazı değişikliklerin olduğu; kimilerinin kullanım alanından çekildiği ya da yerlerine yeni terimlerim geldiği bilinmektedir.

Türkçede, diğer bilim dallarında olduğu gibi, terimler konusunda da yapılması gerekenler, çeşitli kültürel açılımlar ve değişik sebepler dolayısıyla asırlarca yüzüstü bırakılmış ve çözüm bekleyen bir sorun olarak süregelmiştir (Korkmaz, 1992, s.VII). İslamiyet’in kabulünden önce, Türkler, örneğin Uygurca döneminde Budizm ve Manihaizm dinlerinin bazı terimlerinin Türk dilinde var olduğu, İslam’la beraber başta din terimleri olmak üzere diğer birçok alanda da Arapça, edebî terimlerde ise Farsça kaynak diller olarak öne çıkmış (Aksan,1995, ss. 137-138) ve bu iki dilden alınan çok sayıda kelimenin yanı sıra çeşitli terimler de dile geçmiştir. Ancak bu geçişler belli bir süreç ve anlayış doğrultusunda olup, kısa bir zaman dilimi içerisinde gerçek-

leşmemiştir. Türkçenin, başlangıçta temkinle açılmaya başladığı bu etkileşim süreci içerisinde, özellikle X. ve XI. yy'da dinî eserlerle ilgili Türkçe tercümelelerde çok hassas davranılmış, dinî terimleri Türkçe kelimelerle karşılamak için yoğun çaba harcayan yazarlar olmuştur. Mesela Arapçadan gelen dinî terim ve ifadelerden bazıları; Tanrı= Rab, Yazuk=günah, yükünmek= ibadet etmek, kılınç=amel, izi = rab (İnan, 1961, ss. 13-149), gibi terimler Türkçe kökenli kelimelerle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu tarihlerden itibaren din terimlerinde yoğun alıntılar sebebiyle bu noktada çeşitli problemler kendini göstermeye başlamıştır. Bu kargaşa içerisinde başta Arapça olmak üzere diğer dillerden gelen terimler, olduğu gibi Türkçeye yerleşmeye başlamıştır (Levent, 1972, s: 68). XX. yüzyılın başlarına kadar süren Arapça ve Farsça asıllı yapılardan yararlanmak suretiyle terim yapma çalışmaları yön değiştirerek özellikle batı kaynaklı terimlere karşılık bulma noktasında yeni bir çaba içerisine girmiştir. Bu düşünceden hareketle değişik terim çalışmaları yapılmış ve buna bağlı olarak da çok çeşitli alanlardaki terimleri kapsayan sözlükler hazırlanmıştır. Mesela, *1928 Tarihine Kadar Yazılmış Fransızca-Türkçe Türkçe -Fransızca ve Çok Dilli Sözlükler Üzerine Bir Araştırma* isimli yayımlanmamış yüksek lisans çalışmamda bu sözlüklerden bazıları üzerinde durulmuştur. İlgili araştırma kapsamında bulunan ve farklı alanlarda hazırlanmış olan sözlüklerden birkaçı: 30 000 kelimelik teknik, ilmî, edebî ve sanatla ilgili terimleri kapsayan, Jean Deny tarafından da sahasında hazırlanmış en önemli alan sözlüklerinden biri olarak tanımlanan ve ANT.B.TINGHIR-K.SINAPIAN'a ait *Fransızcadan Türkçeye İstilahât Lûgati Dictionnaire Français -Turc des Termes Techniques, des Sciences, des lettres et des Arts (İstanbul, 1891)* sözlüğü, Mehmet Ekrem'in özellikle Türk hukukuna katkıda bulunmak amacıyla çeşitli Fransız hukuk kitaplarından ve sözlüklerinden de yararlanmak suretiyle hazırladığı hukuk terimlerini tanımlayan *Fransızcadan Türkçeye İstilahât-ı Hukukiye ve Siyasiye (İstanbul, 1927)* sözlüğü, Hüseyin Hüsnü'nün 50 000'in üzerinde kelimeyi kapsayan ve bu sahada önemli bir eser olarak değerlendirilen *Muhtasar Kamus-ı Askerî, Fransızcadan Türkçeye- Encyclopédie Militaire Abrégée Ffrançais-Turc (İstanbul, bas. Tarihi bulunamadı)* sözlüğü, Şerafettin Magmumî'nin iki ciltlik *Kamus-i Tıbbî-Dictionnaire Encyclopédique Médical (Kahire, 1910)* sözlüğü, İsmail Fenni'nin, Fransızca karşılıklarını geniş bir şekilde tanımlayarak hazırladığı *Fransızcadan Türkçeye Lûgatçe-i Felsefe(İstanbul, 1341)* sözlüğü, Celal Esad'ın Arapça ve Farsça asıllı kelimelerden çok batı kökenli kelimelere yer verdiği resimli *Sanat Kamusu, Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca, Dictionnaire Français-Turc, Turc-Français(İstanbul, 1340)* sözlüğü ve William Tomson'un dört dilli bir bir lûgat olarak hazırladığı *İstilahât-ı Bahriye Türkçe-İngilizce-İtalyanca-Fransızca(İstanbul, 1309)* sözlüğü bunların en önemlilerindedir. Bu sözlüklerin çoğunda kayıtlı

terimlerin, yerli unsurlarla karşılanmasına özellikle dikkat edilmiş, ancak zamanla dildeki terimleri karşılamak üzere ödünç alınan yabancı terimler olduğu gibi kullanılmaya başlanmıştır. Bu cümleden olmak üzere, uzun bir zaman kendi haline bırakılmış, üzerinde fazlaca bir şey yapılmamış olan Türkçe terimler sorununa ciddi bir biçimde Cumhuriyet döneminde el atılmış, devlet gözetiminde Türkçenin ekleriyle terimler üretilmeye başlanmıştır. (Zülfikar, 1991, s. VII). Terimlerin sadeleştirilmesi alanındaki çalışmaların hızlanmasıyla, 1932 tarihinde terimleri Türkçe yapılardan karşılamak amacıyla Lugat-Istılah (Sözlük-Terim) kadroları oluşturularak felsefe, fizik, dilbilim, güzel sanatlar vb alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Terim çalışmalarında önceliğin ilk ve orta öğretime verilmesi sonucu 1941 yılında *Türkçe Terimler Cep Kılavuzu* hazırlanmıştır (İmer, 1998, ss. 79-80). Terim çalışmaları artan bir oranda günümüze kadar devam etmiş, TDK tarafından dil bilgisi terimleri, dil bilim terimleri, ağaç işleri terimleri, matematik terimleri vb. gibi pek çok alanla ilgili sözlükler yayımlanmıştır (TDK-internet).

Dil yapılanmasında çok önemli bir yere sahip olan terimler konusunda daha sağlıklı karar verebilmek, kültürel etkileşimleri de göz önünde bulundurmak, yapılacak çalışmaların yol ve yöntemlerini tespit etme noktasında genel geçer ölçüleri ortaya koymak, bir diğer ifadeyle kendi genelimizde ve dışımızdaki terim yapma yollarını incelemek, hemen her gün karşılaştığımız yeni yabancı terimlere karşılıklar bulmak, yapılacak çalışmalarda dilin öz imkânlarını daha iyi kavrayabilmek ve en önde geleni; dillerin hızlı bir etkileşim içine girdikleri gerçeğini göz önünde bulundurarak dilimizin terimlerini başka dillerdeki terim karşılıklarıyla bir arada görmekte yarar vardır. Bu sebeple, bu yazı kapsamında 21 Türkçe terimin farklı isimlerle kullanımlarının yanına İngilizce ve Fransızca karşılıkları verilerek bir karşılaştırma yapılmıştır:

Aşağıda Türk dil bilgisi terimleri içerisinde kullanım frekansı diğerlerine oranla daha yüksek olan terimlerden -yazıyı fazla uzatmamak için örnekler kısa tutulmuştur- yalnızca 21'i, İngilizce ve Fransızca karşılıkları da verilmek suretiyle küçük bir karşılaştırma yapmak ve Türkçe terimler konusunda yerine göre birbirinden çok farklı adlarla ifade edilmekte olan kullanımları göstermek için seçilmişlerdir. Bu terimlerin Türkçe karşılıklarını tespit etmek için kaynakçada belirtilen Korkmaz, Hengirmen ve Topaloğlu'na ait terim sözlükleri başta olmak üzere, aynı şekilde isimleri kaynakçada anılan Türk dil bilgisi kitapları ve Türkçe sözlükler ile çok çeşitli ek kaynaklar kullanılmış; İngilizce ve Fransızca karşılıklarını belirlemek içinse, yukarıdaki terimlerin bu iki dildeki karşılıklarını kullanmış olan terimler sözlüklerinin yanı sıra, aynı şekilde kaynakçada isimleri kaydedilmiş İngilizce ve Fransızca dil bilgisi kitapları ve bu iki dile ait sözlüklerden de yararlanılmış-

tır. İki yabancı dille yapılan bu karşılaştırma, Türkçedeki bazı terimlerin farklı isimler altında kullanılmalarının dilde ortaya koyacağı durumu tespit etmeye ve alınması mümkün olan birtakım tedbirleri belirlemeye yardımcı olacağı düşüncesinden hareketle gerekli görülmüştür.

Türkçe	İngilizce	Fransızca
Açık hece, açık seslem	Open syllable	syllabe ouverte
Adbilim, ad bilimi	onomastics	Onomastique
Ağız, halk dili	Idiolect	Dialecte, parler (patois)
Alfabe, abece	Alphabet	Alphabet
bağlaç, bağlam, bağlama edatı	Conjunction	Conjonction
Bağlama zamiri, ilinti zamiri, bağ adıl	Relativ pronoun	Pronom relatif
Birleşik cümle, bileşik cümle, karmaşık tümce bileşik tümce	compound sentence	Phrase composée
Bulunma hali, -de hali, lokatif hali, kimde hali, kalma durumu	Locative	locatif
Ek fiil, imek fiili, cevher fiil, isim fiili, öz fiil, yardımcı fiil, ek eylem	predicative verb	verbe prädicatif
Emir kipi, buyuru kipi, emir (buyruk kipi)	imperative	impératif
Eş sesli, sestese, adaş	homonym	homonyme
Fiil, eylem, edim	verb	verbe
Geniş ünlü, geniş sesli, geniş vokal	vide vowel	voyelle large
Hece, seslem	syllable	syllabe
Hece düşmesi, hece yutulması, hece yutumu	haplology	haplologie
İsim fiil, mastar, kılış ismi, eylemlilik	infinitive	infinitif
Köken bilimi, kökenbilim, köken bilgisi	etymology	étymologie
Sıfat, önad	adjective	adjectif
Zamir, adıl	pronoun	pronom
Zarf, belirteç, bağeylem	adverb	adverbe
Zarf-fiil, gerundium, ulak bağ fiil, ulaç	gerund	gérondif

Ayrıca gerek teknolojik açıdan, gerekse pek çok alanı kapsayan bilgi transferleri bakımından hızla birbirine yaklaşan ülkeler, değişik alanlarda birbirlerinden kelimeler almakta, bunun çoğunluğunu da maalesef bilim, sanat, dil bilim vb. alanlarındaki terimler teşkil etmektedir. Bu gerekçelerle terim çalışmalarında Türkçenin dışındaki dillerde terim adlandırılmalarının göz önünde bulundurulması ve bu hususta diller arası karşılaştırma yapma-

nın gerekliliğinden hareketle temel bir fikir vermesi bakımından yukarıdaki terimlerin İngilizce ve Fransızca karşılıkları da yazılmıştır.

Bu üç dile ait yukarıdaki terimler incelendiğinde, Türkçede bir kavramın karşılığı olarak kullanılan bir terim için çok kere dil bilgisi yazarları, dil bilim uzmanları ve terim kullanıcıları tarafından aynı terim için farklı kelimelerin kullanıldığı, yerine göre bazı dil bilgisi ve dil bilim kaynaklarında kullanılan yeni dil bilgisi terimleriyle ilgili açıklama listeleri verilmiştir (Kükey, 2003, s. XVIII). Bazen de eserde kullanılan terimlerin, yazarın şahsi teklifleri olduğu (Banguoğlu, 1988, başlangıç) veyahut Türkçede bir terim için birden çok karşılık verildiği ve dil bilgisi terimleri hususunda henüz bir birlik sağlanamadığı gerekçesiyle Türkçe terimler için Türkçe karşılıklar listesi verildiği (Hengirmen, 1995, s. 552) görülmektedir. Buna karşın, Türkçe dahil pek çok dile göre daha zengin kelime hazinelerine sahip bulunan İngilizce ve Fransızcada terimlerin daha da yerli yerine oturmuş olduğu ve çoğunlukla bu iki dili kullananların, kavramları ortak terimlerle karşılamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu durumu, aşağıya kaydettiğimiz *ek fiil, mastar, fiil, sıfat, ve zarf* terimlerini bu üç dilin kaynaklarına müracaat etmek suretiyle daha belirgin bir şekilde ortaya koyarak açıklamaya çalışalım :

Ek-fiil: Korkmaz (ek fiil, 2003, s. 702), Ergin (isim fiili, 1993, s. 297), Banguoğlu (cevher fiili, s. 474), Koç (ekeylem, 1990, s. 291), Hengirmen (ek eylem, 1995, s. 240), Kükey (ekeylem, 2003, s. XVIII).

İngilizcesi (Substantive verb, predicative verb): (Korkmaz-1992, Hengirmen-1999).

Fransızcası (verbe substantif, verbe sustantif): (Korkmaz-1992, Dictionnaire Bordas-1972, Hengirmen-1999).

Mastar: Korkmaz (mastar, 2003, s. 73), Ergin (mastar, 1993, s. 175), BANGUOĞLU (mastar, s. 420), Koç (eylemlilik, 1990, s. 97), Hengirmen (eylemlilik, 1995, s. 249), Kükey (eylemlilik, 2003, s. 417).

İngilizce (infinitive): (Azar-1999 s. 297, A.J.T.-A.V.M. 1971 s. 242, Murphy 2004 s. 108.)

Fransızca (infinitif): (Mauger-1958 s. 258, Souche- Grunenwald-1961 s. 158).

Fiil: Korkmaz (fiil, 2003, s. 527), Ergin (fiil, 1993, s. 266), Banguoğlu (fiil, s. 408), KOÇ (eylem, 1990, s. 231), Hengirmen (eylem, 1995, s. 200), Kükey (eylem, 2003, s.201).

İngilizce (verb) : verb (B.C. Azar-1999 s. 19, A.J.T.-A.V.M- 1971 s. 106, Murphy 2004 s. 110).

Fransızca (verbe) : (Souche; Grunenwald-1961 s. 126, MAUGER-1968 s. 193).

Sıfat: KORKMAZ (sıfat, 2003, s. 333), Ergin (sıfat, 1993, s. 232), Banguoğlu (sıfat, s.341), N. Koç, (önad-sıfat,1990, s.129), Hengirmen (sıfat, 1995, s. 124), Kükey (önad-sıfat, 2003, s. 231).

İngilizce (adjective): (Azar-1999 s. 267, A.J.T.-A.V.M. 1971 s. 37, Murphy-2004 s.202).

Fransızca (adjectif): (Souche-Grunenwald s.126, Mauger-1968 s. 31, Brunsvick - P. Ginestier-1957, s. 114).

Zarf: Korkmaz (zarf, 2003, s. 451), Ergin (Zarf, 1993, s. 300), Banguoğlu (zarf, s.371), Koç (belirteç, 1990, s.163), Hengirmen (belirteç, 1995, s. 160), Kükey (belirteç, s. 309).

İngilizce (adverbe): (Azar-1999 s. 359, A.J.T.-A.V.M. 1971 s. 74, Murphy 2004 s. 202)

Fransızca (adverbe): (Mauger s. 389, Souche - Grunenwald- 1961s. 217, Brunsvick-P. Ginestier-1957 s. 127).

Yukarıdaki listeden seçilen bu beş terimin, çalışmayı uzatmamak düşüncesiyle, Türkçe karşılıkları için sadece altı farklı dil bilgisi kitabı ele alınmış, İngilizce ve Fransızca karşılıkları için bu dillere ait iki veya üç dil bilgisi kitabına ve kaynakçada belirtilen terim sözlüklerine müracaat edilmiştir. Yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere bu iki yabancı dilden seçilen terimler için verilen karşılıkların genellikle aynı kelimelerle ifade edildiği görülmektedir. Yalnız bu terimler ve bu terimlerin dışındaki İngilizce ve Fransızca bazı terimlerin veya bir kavramın birden çok kelimeyle de karşılandıkları bilinmektedir. Mesela, kaynana kelimesi için *mother-in-law* (İng.), *Schwiegermutter* (Alm.), *belle-mère* (Fr.); aynı şekilde manav kelimesi için *fruit seller* (İng.), *Obst-und Gemüsehändler* (Alm.), *marchand de legumes et de fruits* (Fr.) karşılıkları kullanılmıştır. Bu örneklerde de görüldüğü üzere, Türkçede tek kelimeyle karşılanan bu iki kavram, belirtilen üç yabancı dilde birden çok kelimeyle karlanmıştır. (Yabancı Kelimelere Karşılıklar, s. XII). Ancak bu yazıyı hazırlarken İngilizce ve Fransızcaya ait dil bilgisi ve dil bilim kitaplarında kayıtlı dil bilgisi terimlerinin önemli bir kısmı gözden geçirildikten sonra yukarıdaki dil terimleri konusu ele alınmış ve yapılan tespitler sonucu da İngilizce ve Fransızcadaki bu dil bilgisi terimlerinin genellikle tek kelimeyle karşılandıkları görülmüştür.

Terimlerin İngilizce ve Fransızca karşılıklarının Türkçedeki karşılıklarına oranla genelde tek kelimeyle verilmesi, geniş kelime hazinelerine sahip bu iki dilde ciddi bir terim birliğinin var olduğunun, bunun da bu iki dilde daha kalıcı kurallar oluşturma, dil öğretiminde sağlam parametreler ortaya koyma vb. imkânlar sağladığının ve terim kargaşasının en aza indirildiğinin işareti olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, Türkçe dil bilgisi kavramlarını karşılayan terimlerin değişik kaynaklarda farklı adlarla ifade edilmesinin de, dil terimleri ve dil öğretimi yönünden birtakım sorunları beraberinde getirdiğini görmekteyiz.

Dil ve iletişim alanında yaşanan problemlerin temel sebeplerinden biri, belki en önde geleni kavramlar ve terimler üzerinde anlayış birliğine varılamamış olması ve herkesin konuyu kendi düşüncesi doğrultusunda ele alması olarak düşünülebilir. Bu durumda kabul edilebilir bir anlaşmaya varılabilmesi de zorlaşmaktadır. Kavramlar ve terimler üzerinde anlaşmaya varılamazsa; herkesin başka başka şeyler söylemesi, kendi görüş ve düşüncesine göre yeni terimler ortaya koyması kaçınılmazdır. İşte problemler de buradan başlamaktadır. Bu sebeple terimlerin yerli yerinde kullanılmasını sağlayacak şekilde hareket edilmesi (Timurtaş, 1996, ss. 49-52) gerekir. Türkçeyi bir zamanlar etkisi altına almış olan Arapça ve Farsçadan sonra, batı dillerinden gelen kelimelere karşı Türkçenin direncini artırmadıkça bu problemlerin her zaman baş göstereceğini bilmek gerekir. Bunun için terim üretirken; Türkçe yapım ekleriyle kök ve gövdeleri göz önünde bulundurmamak, kelime birleştirme kuralını işletmek, kelime türlerini değiştirmek, genel dilden kelime almak, yerine göre halk ağızlarından kelime aktarmak, tarihi Türkçe metinleri çok iyi inceleyerek bu kaynaklardan kelime aktarmak, çağdaş Türk lehçelerinden kelime almak (Zülfikar, 1991, s.151-181) mümkündür. Ayrıca Türkçe terimler varken yabancı terimleri zorunlu olmadıkça kullanmamak, terimlerin yaygın olanlarını tercih etmek (Hengirmen, 1999, giriş), terimleri tek anlamlı ve tek kelimeler olarak alıp başka terimlerle karıştırmamak (Topaloğlu, 1989, önsöz) vb. gibi kurallar terim yapımı konusunda öncelikle göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır.

Ayrıca, terim yapımında Türkçede asırlarca kullanılan ve dile yerleşmiş bulunan kelimeler atılarak yerlerine uydurma ve yanlış kelimeler kullanılmamalı, kelime ve terim yapılırken ek ve köklerin canlı ve işlek olmasına özen gösterilmelidir.

Terim yaparken dikkat edilmesi gereken kurallardan biri de; gerek yazılı dilde, gerekse sözlü dilde kullanım kolaylığını engelleyen yeni sayılabilecek alanların terimleriyle ilgili yabancı dillerden alınan kelimelerin Türkçe karşılıkları uzun tutulmamalıdır. Mesela, TDK sözlüğünde *evrensel-*

cilik olarak karşılık bulan *üniversalizm* (Fr. *Universalisme*) için “insanların cümlesinin nihayet necat bulacağını kabul eden bir itikat” (İsmail Fenni, 1341) ile artık, Türkçe bir terim olarak kullandığımız coğrafya (Fr. *géographie*) için: “kürre-i arzın sathını ve akalimi ve memaliki tarif eden ilim” (Şemseddin Sami, 1898) vb. karşılıklar kullanılmamalıdır. Halbuki bu ayrıntılara girmek terim sözlüklerinin işi olmadığı gibi genel sözlüklerin de terim kavramlarıyla uğraşmamaları gerekir. Ayrıca, nasıl ki hayatın hemen her alanında ekonomik davranmak tercih edilen bir yöntem ise, aynı şekilde, bunun dilde de uygulanması iletişim ve anlatım kolaylığı bakımından çok gereklidir. Bunu, bütün tabî ve sunî dillerin temel eğilimi olarak değerlendiren Efrasiyap Gemalmaz dilde ekonomi ve kolaylık kanunu kapsamında mümkün olan en az enerji ve madde sarfıyla, birim zamanda çok şey iletme biçiminde ifade etmiştir. (Gemalmaz, 1982, s. 28.). Bu sebeple terimlerin tek kelimelerden veya kısa tanımlı şekillerden oluşmasına dikkat etmek gerekir.

Türkçeyi, yeniden bir yabancılaşmaya sevk edecek yanlış dil yapılanmalarından korumak için öncelikle dil bilgisi terimlerinin Türkçenin ses yapısı ve anlam özellikleri göz önünde bulundurularak yeniden şekillendirilmeleri gerekmektedir. Bunu yaparken yabancı kök ve eklerin alınmaması, diğer taraftan anlam kayması gibi dilde yanlış olarak ortaya konmuş, ancak tutunmuş, anlamı çoğunluk tarafından bilinen örnekler *galat* yapılar olarak kabul edilmeli, onlara dokunulmamalı, ancak bundan sonra yapılacak terimlerde yukarıda da ifade edildiği gibi dilin kelime ve terim yapım kuralları esas alınmalı, kural dışı örneklerin sayısı artırılmamalıdır. Dile yerleşmiş bulunan ve hemen herkes tarafından anlamı bilinen, iletişimde kullanılan kelimelerin kökenine bakarak onları dilden atmanın dile ne kazandıracığı ve kaybettireceği iyi hesaplanmalıdır. Dile yerleşmiş olup uzun zamandan beri kullanılan ve çoğunluğun tanıdığı terimleri dilden atmak, dışımızdaki dillerinde tercih etmediği bir yöntemdir. Mesela, Bordas ve Larousse sözlüklerine göre, yukarıda terim karşılaştırması yapmak üzere ele alınan 21 terimin Fransızca karşılıklarından biri hariç, kalan 21 kelimenin tamamının aslı ya Latince ya da Yunancadır, kelimelerin asılları Fransızca kökenli değil diye dilden atılmamış, bilakis bu terimler, taradığımız tüm Fransızca dil bilgisi kitaplarının kullandıkları ortak terimler olarak yerlerini almışlardır. Bu sebeple hâlen dilimizde kullanılan ve dilin malı olmuş terimler korunmalı, eskienler ve kullanım kolaylığı özelliğini kaybedenler, kabul gören yenileriyle değiştirilmeli ve kullanım alanından kaldırılacak bu terimler, ileride müracaat edilebilir düşüncesiyle oluşturulacak *eski ve az bilinen kelimeler sözlüğüne* kaydedilmelidirler.

Ayrıca yabancılara yönelik dil öğretiminde, dillin temel taşı olarak kabul edebileceğimiz dil bilgisi terimlerinin değişik dil öğretim kaynakların-

da farklı isimlerle ifade edilmelerinin çok ciddi zorluklar ortaya koyduğunu, hatta yüksek öğretimdeki Türk dili, Türkçe öğretimi vb. derslerinde bile terimler konusunda öğrencilerle öğretim elemanları arasında çeşitli sorunlar yaşandığını görmekteyiz. Bu karmaşa hemen her vesileyle gündeme taşınan bir terim problemi olarak ortadadır. Mesela, bu yazıda ele alınan yukarıdaki beş Türkçe dil bilgisi teriminin belirtilen Türkçe kaynaklara göre işlenişine paralel olarak sıfat- fiil terimini, bu terimin aldığı zaman eklerini inceleyen ve bu terimi farklı dil bilgisi terim sözlüklerine göre değerlendiren Bilal Yücel, terimin farklı kullanımlarını belirttiikten sonra, terimlerin var olan Türkçe karşılıklarının yerine yabancı karşılıklarının kullanılmasının, terim sayısı bakımından bir zenginlik değil, isim ve kavram kargaşası olduğunu, dolayısıyla terimlerin genel nitelikte olması gerektiğini, terim seçerken kavramın çeşitli yanlarından ziyade kavramın esas alınmasının uygun olacağını (Yücel, TDK, s. 88) ifade etmiştir. Ayrıca terim çalışması yaparken, dilin uzun tarihi sürecinde bazı terimlerin eskiyebileceği veya dilde gelişme ve değişme ilkesine bağlı olarak kullanım alanından kalkabileceği de hesaba katılmalıdır. Mesela, *yumurta basmak* =kuluçka vurmak (Tarama Söz.) yahut teknolojik gelişmeler, dilde yeni yönelişler, değişimler ve peşin kabuller vb. gerekçeler sonucu da farklılıklar olabileceğini kabul etmek gerekir. Aynı şekilde, biyoloji için *ecsâm-ı uzviyyenin hayatından bahseden ilim* (Kamûs-i Fransevî) gibi bazı terimlerin eski adları bugün kullanımdan düşmüşlerdir. Terimlerin, özellikle dil terimlerinin karşılanmasında Türkçenin mevcut imkânları tümüyle kullanılmalı ve çoğunluk da buna uymalıdır ki dilde terim birliği sağlanabilsin.

Dilde sadeleşme hareketine bağlı olarak terimler konusunda, uzun yıllar kullanılmış ve dile yerleşerek kabul görmüş kelimeler atılarak yerlerine dilin kurallarına dikkat edilmeden ortaya konan kelimelerin kullanılması dil potansiyeli açısından sorgulanması gereken hususlardandır. Bunları aşabilmek için, Türkçenin üretkenliğine işleklik kazandırmadıkça, terimlerin yanı sıra dildeki genel kelimelerin de bundan çok olumsuz olarak etkileneceğini, bu sebeple Türkçe terim üretim yollarının ve biçimlerinin hemen tespit edilerek bu hususun öneminin herkese anlatılmasını (Zülfikar, 1991, s. 151) göz önünde bulundurmak gerekir. Ayrıca üretilen terimler kapsamlı, üretim yönünden doğru, söyleyiş ve yazılışları anlaşılabilir ve kolay olmalı, ayrıca dildeki diğer terimlerle de bir uygunluk içerisinde olmalı ve kabul görmelidir.

2. KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1995), Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yay., Ankara.
Azar, B. C. (1999). Understanding and Using English Grammar, U.S.A.

- Banguoğlu, T. (1988). Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara.
- Brunsvsck, Y.- Ginestier, P. (1957). Vers la France, Didier, Paris, 1957.
- Çiçek, A. (1928) Tarihine Kadar Yazılmış Fransızca-Türkçe Türkçe –Fransızca ve Çok Dilli Sözlükler Üzerine Bir Araştırma, Atatürk Ü. Sos. Bil. Ens., Erzurum, 1997.
- Davau, M., Cohen, M. Lallemand, M. (1972). Dictionnaire Bordas, Paris.
- Devellioğlu, F. (1970). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Doğu Mat., Ankara.
- Davau, M ve Diğerleri. (1972). Dictionnaire du Français Vivant, Bordas, Paris.
- Doğan, D. M . (1996). Büyük Türkçe Sözlük, 11. Bas. İz Yay.
- Ercilasun, A. ve Diğerleri. (1991). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kült. Bak.Yay., Ankara.
- Ergin M. (1993). Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi, 21. Bas., Bayrak Yay., İstanbul.
- Gemalmaz, E. (1982). Standart Türkiye Türkçesi (STT)'nin Formanlarının Enformatif Değerleri, Erzurum.
- Hengirmen, M. (1995). Türkçe Dilbilgisi, Engin Yay., Ankara.
- Hengirmen, M. (1999). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri, Engin Yay., Ankara.
- İmer, K. (1998). Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi, Kült. Bak.Yay., Ankara.
- İNAN, A. (1961). Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercüme Üzerine Bir İnceleme, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İsmail Fenni, (1341). Fransızcadan Türkçeye Lügatçe-i Felsefe, İstanbul.
- Koç. N. (1990). Yeni Dilbilgisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay., Ankara.
- Kükey, M. (2003). Türkçenin Dilbilgisi 1, Cem Ofset, Samsun.
- Levent, A. (1972). Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, 3. bas., TDK Yay., Ankara.
- Mauger, G. (1968). Grammaire pratique du français d'aujourd'hui langue parlée langue écrite, Librairie Hachette, Paris.
- Murphy, R. (2004). English Grammar In Use, Cambridge University.
- Souche, A., Grunenwald, J. (1961). Grammaire Française, Fernand Nathan, Paris.
- Şemseddin Sami. (1898). Kamus-ı Fransevî, İstanbul.
- Thomsen, A.J. - Martinet, A.V. (Terc. : Ziya SAK). (2. Bas.1971). Pratik İngilizce Dilbilgisi, Sak İngilizce Öğr. Yay., 2. Bas., İst .

-
- Timurtaş, F. K. (1996). Diller ve Türkçemiz (Haz.: M. Özkan), Alfa Bas., İstanbul, Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 1998.
- Topaloğlu, A. (1989). Dil bilgisi Terimleri Sözlüğü, Ötüken Yay., İstanbul.
- Yabancı Kelimelere Karşılıklar, (2002). 2. Bas. TDK Yay., Ankara.
- Yücel B. (1995). Türk Gramerinin Sorunları Topantısı (22-23 Ekim 1993), 8 Sıfat-fiil terimi ve başlıca dil bilgisi treimleri sözlüklerindeki işlenişi TDK Yay., Ankara.
- www.tdkretim.gov.tr (online erişim: 25.8.2008).
- Zülfıkar, H. (1991) Terim Sorunları ve Terim Yapma yolları, TDK Yay., Ankara.

* * * *